

Asia: VN/32207/2022

Arviomuistio etäyhteyksistä oikeudenkäynneissä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Juristiliitto - Juristförbundet (rek. Suomen Lakimiesliitto – Finlands Juristförbund ry) kiittää oikeusministeriötä mahdollisuudesta antaa lausunto etäyhteyksiä oikeudenkäynneissä koskevasta arviomuistiosta ja lausuu kunnioittavasti seuraavaa:

Yleiset lähtökohdat

Juristiliitto katsoo, että arviomuistiossa esitetty etäyhteyssääntelyn ajanmukaistaminen ja yhdenmukaistaminen on tarpeellista ja toivottavaa oikeudenkäyntimenettelyn joustavoittamiseksi. Lisäksi etäyhteydellä seuraamisen helpottaminen lisää oikeudenkäyntien julkisuutta, joka on jo huomattu muun muassa isoissa, mediaa kiinnostavissa jutuissa ja niiden seurannan toteuttamisessa. Käytännössä parhaiten etäosallistuminen sopii parhaiten esimerkiksi yksinkertaisiin riita-asioihin, kuten mahdollisiin tuleviin pienriita-asioihin sekä valmisteluistuntoihin.

Sääntelyn ehdottomana lähtökohtana on kuitenkin oltava se, että suulliset käsittelyt toimitettaisiin jatkossakin pääsääntöisesti tuomioistuimen istuntosalissa asianosaisten läsnä ollessa, ja että etäyhteyksien käyttäminen oikeudenkäyntiin osallistumisessa ja näytön vastaanottamisessa säilyisi asiaa ratkaisevan tuomarin harkinnassa.

Tuomioistuinten salivarustelutaso on parantunut ja videoyhteyslaitteita on lisätty. Juristiliitto haluaa kiinnittää huomiota siihen, että etäyhteyssääntelyn tehokas käyttö edellyttää toimivan salitekniikan lisäksi myös toimivia etäyhteyksratkaisuja. Tuomioistuinten käytössä on tällä hetkellä kaksi järjestelmää, Skype for Business ja toinen, jota käytetään lähinnä pakkokeinoasioissa, koska järjestelmä on esitutkintaviranomaisten hallinnoima. Poliisit eivät voi käyttää Skype for Businessia tietoturvasyistä. Käräjäoikeudet ja hovioikeudet eivät voi vapaasti käyttää esitutkintaviranomaisten

käyttämää järjestelmää, koska se on esitutkintaviranomaisten hallinnoima, eikä sen käyttö muutoinkaan onnistu vaikeuksitta valtion virastojen ulkopuolisilta toimijoilta. Kuka tahansa pystyy käyttämään Skype for Business-sovellusta omalta laitteeltaan internetselaimella. Skype for Businessia pidetään kuitenkin yleisesti jokseenkin vanhentuneena palveluna. Juristiliitto pitää tärkeää tästä syystä kaikille tuomioistuinten yhteistyötahojen käyttöön sopivan, mahdollisimman tietoturvallisen ja helppokäyttöisen tavan sekä järjestelmän käyttöönottoa etäyhteyksillä toimitettavien oikeudenkäyntien tarpeisiin.

Etäyhteyksin järjestettävien oikeudenkäyntien yhteydessä on huomioitava myös niiden edellyttämät hyvät tietoliikenneyhteydet. Esimerkiksi todisteena olevien videotallenteiden näyttäminen videoyhteyden välityksellä ei tällä hetkellä käytännössä onnistu istuntosalista käsin etäyhteydellä osallistuville. Tällaisessa tilanteessa on huolehdittava siitä, että etäyhteyksin istuntoon osallistuvat pystyvät muutoin seuraamaan videotallennetta. Esimerkiksi tutkintavankilasta videon välityksellä istuntoon osallistuvan vangitun asiassa, tulisi olla mahdollista näyttää video tutkintavankilassa puolustajan tietokoneelta tai muulla tavalla. Lisäksi mikäli joku osapuoli osallistuu videoyhteyden välityksellä muusta tuomioistuimesta tai viranomaisesta ilman avustajaa, tulisi lisäresurssien avulla mahdollistaa se, että kyseinen tuomioistuin tai viranomainen voisi antaa virka-apua videoiden näyttämisessä.

Juristiliitto korostaa, että tuomioistuimille asetettavia velvollisuuksia ja tehtäviä ei saa lisätä ilman, että niiden riittävät resurssit varmistetaan. Näin ollen myös järjestelmien ja yhteyksien osalta on huolehdittava siitä, että uudistukset eivät rasita oikeudenhoidon jo tällä hetkellä kriittistä resurssitilannetta.

Tuomarin etäosallistumisesta

Juristiliitto toteaa, että prosessinjohtollisesti ei tule hyväksyä, että asianosaiset tai todistajat kokoontuisivat tuomioistuimen istuntosaliin ilman, että yksikään kokoonpanoon kuuluva tuomari olisi paikalla. Poissuljettuna on myös pidettävä sitä, että käräjäoikeuden puheenjohtaja osallistuisi etäyhteydellä lautamieskokoonpanossa ratkaistavissa jutuissa. Juristiliitto korostaa, että tuomarin tulee lisäksi aina osallistua oikeudenkäyntiin häiriöttömästä tilasta. Asian jatkovalmistelussa on varmistuttava, että tuomarin etäyhteydessä käyttämäksi tilaksi hyväksytään esimerkiksi työhuone tai muu vastaava häiriöttömän osallistumisen mahdollistava paikka.

Useampijäsenisessä kokoonpanossa riittävänä on pidettävä sitä, että joku kokoonpanon lainoppineista jäsenistä osallistuisi istuntoon istuntosalissa. Estettä ei liene sille, että kokoonpano sopii keskenään siitä, että salissa istuva kokoonpanon lainoppinut jäsen käyttää puheenjohtajan toimivaltaa muun muassa puheenvuorojen jakamisessa, eli kyseessä olisi niin sanottu jaettu puheenjohtajuus. Näin ollen myös kokoonpanon varsinainen puheenjohtaja voisi tarvittaessa osallistua istuntoon etäyhteydellä.

Juristiliitto katsoo tuomarin etäosallistumisen mahdolliseksi yhden tuomarin kokoonpanossa sellaisissa tilanteissa, jossa kaikki asianosaiset osallistuvat istuntoon etäyhteydellä ja myös mahdolliset todistajat kuullaan etäyhteydellä. Tällöin on varmistuttava siitä, että oikeudenkäynnin julkisuuden varmistamiseksi yleisöllä on mahdollisuus seurata valmisteluistuntoa tai oikeudenkäyntiä tuomioistuimen tiloista esimerkiksi erillisestä videokuulemishuoneesta. Valvomaton suoratoisto tai kateluun varattu tila ei kuitenkaan ole käytännössä järkevä vaihtoehto, koska se mahdollistaa oikeudenkäynnin tallentamisen.

Tuomarin tulee kuitenkin harkinnassaan ottaa huomioon niin asian laatu, asianosaisten tausta sekä asian laajuus ja tietyissä tapauksissa etäkäytäntöjen käyttämisen tulisi olla mahdollista vain sellaisissa poikkeustilanteissa, joissa oikeudenkäynti saattaisi muutoin estyä tai merkittävästi viivästyä. Etäkäytäntöjen tulisi siten olla erittäin vahva poikkeus esimerkiksi vakavissa rikosasioissa taikka käsiteltäessä nuoren rikoksesta epäillyn asiaa. Etäyhteyden käyttöä tulisi välttää myös runsasta todistelua edellyttävissä asioissa, joissa tuomarin läsnäolo voi parantaa todistelun uskottavuuden arviointia. Tämä turvaa myös asianosaisten kyselyoikeuden toteutumista. Etäyhteyden käyttöön tulisi suhtautua kriittisesti myös tilanteissa, joissa arvioidaan OK 17:18.2:n nojalla läheistodistajan vaitiolo-oikeuden murtamista.

Syyttäjän etäosallistumisesta

Juristiliitto kummeksuu, ettei nyt käsillä olleessa arviomuistiossa huomioitu syyttäjien etäosallistumista tämän enempää. Tämä tulisi kuitenkin selkeästi huomioida jatkovalmistelussa ja tulevassa lainsäädännössä. Juristiliitto katsoo, että lähtökohtana syyttäjän osallistumisesta etäyhteydellä tulisi olla hänen oma näkökulmansa. Poikkeaminen tästä syyttäjän näkökulman huomioinnin periaatteesta tulisi olla poikkeus. Lisäksi syyttäjän pyynnöstä poikkeava päätös tulisi perustella. Juristiliitto katsoo, ettei tällaisessa tilanteessa läsnäolovaatimuksen perusteena saa olla esimerkiksi todisteluun liittyvät haasteet tietoteknisessä osaamisessa taikka tietotekniisiin ongelmiin. Myös syyttäjien osalta tulee kiinnittää huomiota vakaisiin ja tietoturvallisiin internetyhteyksiin.

Asianosaisen etäosallistumisesta

Juristiliitto ei näe estettä sille, että suostumusedellytyksestä luovuttaisiin niin rikos-, riita- kuin hakemusasioissa. Yksittäisen asian laadun ja siihen liittyvien erityispiirteiden tulee olla ratkaiseva tekijä arvioitaessa sitä, voidaanko etäosallistuminen sallia tai määrätä asiakohteisesti ilman suostumusta. Esimerkiksi ROL 8:11 ja ROL 8:12 -jutuissa harvemmin lienee perustetta antaa vastaajalle oikeutta päättää osallistumisesta videoyhteydellä, kun tuomioistuin ei lähtökohtaisestikaan pidä vastaajan läsnäoloa välttämättömänä. Sama koskee sakkovalituksia.

Juristiliitto toteaa lisäksi, että jatkovalmistelussa tulee punnita myös tunnustamisoikeudenkäyntien salliminen vastaajan osallistuessa istuntoon etäyhteyden avulla. Juristiliitto epäilee

tunnustamisoikeudenkäyntiin liittyvää fyysisen läsnäolon merkitystä. Haasteena toki on tunnustamisen todellinen vaikutin ja mahdollisen painostamistilanteen estäminen. Kuitenkin olennaista on huomata, että tunnustamisoikeudenkäyntiin liittyvä prosessi ja asiakirja valmistellaan hyvin pitkälle jo ennen istuntoa, jolloin mahdollisen painostamisen olemassaolo voidaan huomioida jo tässä vaiheessa.

Perustelluin sääntelyvaihtoehto olisi se, että asianosaisen suostumusta etäosallistumiseen ei valmisteluistunnossa tai pääkäsittelyssä tarvita, mutta sille on annettava erityistä painoarvoa kokonaisharkinnassa, jossa on myös huomioitava myös muut arviomuistiossa mainitut seikat, kuten turvallisuusuhat, kuljetusten järjestämiskustannukset vangittujen asioissa ja sovinnon edistäminen siviiliasioissa.

Juristiliitto katsoo myös, että tuomioistuimelle voitaisiin asettaa velvoite antaa perusteltu päätös etäyhteyden järjestämisestä, mikäli joku asianosainen ei siihen suostu. Tällaisesta päätöksestä ei olisi erillistä muutoksenhakuoikeutta.

Etäyhteyden käytön edellytysten keventäminen suullista todistelua vastaanottaessa

Juristiliitto pitää perusteltuna ja tarkoituksenmukaisena ajantasaistaa suullisen todistelun vastaanottamisesta etäyhteyksin annettua lainsäädäntöä siten, että se on linjassa etäosallistumista koskevien säännösten kanssa. Videoyhteyden soveltuvuus kuulemisissa voitaisiin arviomuistiossa esitetyin tavoin jättää arvioitavaksi yleisen soveliaisuusharkinnan kautta. Puhelinkuulemisten osalta lienee kuitenkin perusteltua säätää hieman tarkemmista edellytyksistä, kuten uskottavuuskriteeristä sekä todisteen vähäisestä merkityksestä suhteessa siitä aiheutuviin kustannuksiin.

Pakkokeinojen ja poissaolon seuraamusten soveltamisalan laajentaminen

Juristiliitto pitää perusteltuna, että myös valmisteluistuntoja koskevia säännöksiä muutettaisiin siten, että asianosainen voitaisiin velvoittaa saapumaan myös riita- tai rikosasian valmisteluistuntoon sakon uhalla tai riita-asiassa ratkaisemisen uhalla.

Juristiliitto kehottaa harkitsemaan jatkovalmistelussa sitä, olisiko uudistuksen yhteydessä mahdollista laajentaa poissaolouhkien ja pakkokeinojen käyttöä koskemaan myös muita kuin toisesta tuomioistuimesta tai muusta viranomaisesta käsin toimitettavaa etäosallistumista tai etänä toteutettavaa kuulemistä. Jo nyt esiintynyt tapauksia, joissa lähistöllä ei ole käräjäoikeutta tai muuta sopivaa viranomaista ja videokuuleminen on jouduttu järjestämään muusta soveliaasta paikasta. Esimerkiksi nuorten rikosasioissa ei ole poikkeuksellista, että nuorta on päätetty kuulla videoyhteydellä nuorisokodista käsin. Asianosaisia on voitu myös kuulla videoyhteydellä avustajana

toimivan juristin toimistosta käsin. Joissain tapauksissa on kuitenkin myös jouduttu arvioimaan etäosallistujan poissaolon perusteita. Näissä tilanteissa videoneuvottelun järjestävään osapuoleen saadaan pääsääntöisesti yhteys ainakin puhelimitse, jolloin voidaan luotettavasti arvioida sitä, johtuuko asianosaisen poissaolo aidosta poisjäämisestä vai teknisistä ongelmista videoyhteyden järjestämisessä.

Juristiliitto toteaa, että jatkovalmistelussa on syytä myös arvioida sitä, voitaisiinko kuulemisia järjestää myös muiden viranomaisten kuin käräjäoikeuksien tiloista. Etäosallistumistarkoitukseen voisi olla mahdollista käyttää joustavasti esimerkiksi valtion yhteisiä palvelupisteitä ja niiden tiloja. Tällaisessa tilanteessa on kuitenkin ehdottomana edellytyksenä toimitilojen varustelu riittävän laadukkaalla ja tilanteeseen riittävällä laitteistolla sekä rahoituksen varmistaminen tilojen käytöstä aiheutuviin kustannuksiin.

Tuomarin ja asianosaisen etäosallistuminen pakkokeinoasioissa

Juristiliitto toteaa, että uudistettaessa rikos-, riita- ja hakemusasioiden säännöksiä etäosallistumisesta, tulisi myös harkita pakkokeinolain etäosallistumista koskevien säännösten ajanmukaistamista.

Mikäli puheenjohtajan etäosallistuminen sallitaan sellaisissa rikos- ja siviiliasioissa, joihin kaikki asianosaiset osallistuvat etäyhteydellä, ei estettä liene sille, että sallittaisiin puheenjohtajan etäosallistuminen sellaisiin pakkokeinoasioiden istuntoihin, jotka järjestetään siten, että kaikki asianosaiset osallistuvat etäyhteydellä. Jo nyt pakkokeinoasioiden viikonloppuäivystysten aikana on joissain käräjäoikeuksissa järjestetty vangitsemisasioiden istuntoja siten, että puheenjohtaja on osallistunut istuntoon muualta kuin käräjäoikeuden tavanomaiselta istuntopaikalta käsin muidenkin osallistuessa istuntoon etäyhteydellä.

Kuitenkin pakkokeinoasioiden käsittelyn yhteydessä on syntynyt tietojärjestelmistä tai tietoliikenneyhteyksistä johtuvista puutteista johtuen tilanteita, joissa videoyhteys ei ole huonojen tietoliikenneyhteyksien tai muiden syiden vuoksi toiminut. Koska erityisesti vangitsemisasioiden käsittelyissä on noudatettava tiukkoja määräaikoja istuntojen aloittamisen osalta, olisi tällaisia tilanteita varten perusteltua säätää pakkokeinolakiin poikkeussäännös, joka mahdollistaisi sen, että asiaan osallinen tai hänen avustajansa voisi osallistua minkä tahansa pakkokeinoasian käsittelyyn erityisestä syystä myös puhelimitse. Ottaen huomioon, ettei pakkokeinoasioiden istunnossa vastaanoteta todistelua, ei tällaiselle sääntelylle liene oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusteista aiheutuvaa estettä. Myöskään salaisten pakkokeinojen osalta ei liene olemassa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteista johtuvia tai muista syistä estettä sille, että istuntokäsittely voitaisiin kaikissa tilanteissa järjestää myös puhelimitse.

Tuomainen Jenni
Suomen Lakimiesliitto - Finlands Juristförbund ry